

Illusionism on Mind Problem

Siamak Abdollahi¹ | Mansour Nasiri²

¹ Corresponding Author, Phd in Philosophy at Tehran University and Research Fellow at Department of Philosophy, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.. Email: abdollahi@ut.ac.ir

² Associate Professor of Philosophy Department, Farabi Campus of Tehran University, Iran. Email: nasirimansour@ut.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 8 May 2022

Received in revised form 10 July 2022

Accepted 20 July 2022

Published online 13 August 2023

Keywords:

Illusionism, Physicalism, Mind Problem, Neurophilosophy, Center of Narrative Gravity, Daniel Dennett, Patricia Churchland.

ABSTRACT

Nowadays, theories of the philosophy of mind, are divided into illusionist and non-illusionist. In relation to the Mind Problem (*MP*), Illusionism of Soul (*IS*) considers soul and all of the unphysical-mental events (like immaterial personal identity, non-physical consciousness and freewill, non-metaphysical morality, etc.) as an illusion and believes that science will completely explain them in the future. The authors have seen *IS* in neurophilosophy and Daniel Dennett's Center of Narrative Gravity (*CNG*). This essay is devoted to explaining *IS* and the two views on *MP*, and finally to comparatively comparing them. In this library research paper, we found that the two theories are common in physicalist-evolutionist basics that cause to consider mental events as an illusion and reject dualism; and they are different in eliminativism. we conclude that the mind-brain identity, which is the most important basic of illusionism, has many consequences; for example, the transformation of man into a machine, the unification of man with other animals, and certain ideas about a philosophical zombie.

Cite this article: Abdollahi, S. & Nasiri, M. (2023). Illusionism on Mind Problem, *Journal of Philosophical Investigations*, 17(43), 364-383. <https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.51469.3202>

© The Author(s).

<https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.51469.3202>

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Philosophers have always been interested in examining the mind and have raised issues such as the distinguishing features of the mind: How does the mind connect with the body? and with the brain? Is the naturalistic interpretation enough or not? How are mental phenomena identified? Is the mind made of matter, or does it also have an immaterial nature? At this issue, Explaining the nature of the mind is crucial; Because if the nature of the mind is determined, the questions related to mental states will be answered. And also, the path for solving the mind problem will be determined. These issues can be summarized in these two questions: (A) What is the nature of mental states? and (B) how does the mind relate to the body ?

Nowadays, theories of the philosophy of mind, are divided into illusionist and non-illusionist. Concerning the Mind Problem (**MP**), Illusionism of the Soul (**IS**) considers the soul and all of the unphysical-mental events (like immaterial personal identity, non-physical consciousness, and freewill, non-metaphysical morality, etc.) as an illusion and believes that science will completely explain them in the future. Accordingly, illusionism is a theory that, in response to A, considers the nature of mental states to be completely material and calls every immaterial thing an illusion. In response to B, by accepting mind=brain, it fundamentally rejects non-physicalist approaches to the mind problem. Therefore, illusionism is referred to a certain group of physicalists who suppose that the soul does not exist and those who believe in it are in a kind of illusion. The authors have found illusionism in neurophilosophy (**NP**) and Daniel Dennett's center of narrative gravity (**CNG**).

Philosophical and Scientific Basis of Illusionism

Physicalism is the most influential philosophical basis of illusionism; both about **NP** and **CNG**. From this point of view, all the affairs of our world are either physical or can be reduced to physical affairs, and there is nothing superior (or more than) physical affairs. Illusionism, as a philosophical theory, also relies heavily on the theory of evolution and its findings. Therefore, the basis of illusionism is, on the one hand, evolutionary biology, especially neurology, and on the other hand, philosophically, it relies totally on physicalism. These are the most important scientific and philosophical basis of illusionism.

What is an illusion!?

Illusionists believe that the concept of the soul, self, consciousness, free will, metaphysical ethics, etc. are nothing more than an illusion, as long as they have a non-physical explanation. **NP** is one of the new philosophical branches that connect science and philosophy with a special approach. For example, it asks whether cognitive processes are the same as brain processes. What is the neural basis of individual and social cognition? How are moral actions defined neurologically? **NP** uses the findings of neuroscience to answer philosophical problems. Therefore, its philosophical approach is eliminative (illusionary); because according to it, the only physical matters exist, and solving the current problems in the philosophy of mind, can only be achieved through physicalist

approaches. Also, its scientific approach is evolutionary biology and completely influenced by neuroscience.

Patricia Churchland, founder of **NP**, believes that neuroscience leads philosophical problems about mind and death in a new way; because it has changed how we understand the process of learning, decision-making, self, and social activities. Based on illusionism, free will is only an illusion; because, firstly, in theory, the laws of physics are determined and there is no room left for human will; Secondly, experimentally, various scientific observations (such as Libet's and Wegener's experiments) have proved this. Morality, but, is not an illusion. Ethics and moral values are reduced to the values of social life and are explained based on the law of care-value, as a requirement of biological-social evolution. everything important to the group is considered valuable and moral, and everything that harms the group is immoral. Also, Churchland believes that with the neuroscientific perspective and the theory of mind-brain identity, **MP** also must be seen as mind=brain.

Daniel Dennett believes that the self needs to be explained, but does not exist in the same way that a specific material object (or even a certain brain process) exists. Like the center of gravity in physics, the self is a useful abstraction; Dennett calls it the center of narrative gravity (**CNG**). Our language makes stories for this self, and we believe that in addition to our single body, there is also a single self, which has consciousness, opinions, wills, and makes decisions. There is no self, but only multiple parallel processes that lead to a useful and harmless illusion which we call it SELF.

Conclusion

we found that two illusionist theories, **NP**, and **CNG**, are common in physicalist-evolutionist basics that cause to consider mental events as an illusion and reject dualism; and they are different in eliminativism; the first is and the second is not eliminativist. Also, we conclude that the mind-brain identity, which is the most important physicalist basic of illusionism, has many consequences; for example, the transformation of man into a machine, the unification of man with other animals, and some ideas about a philosophical zombie.

وهم‌انگاری و مسئله ذهن

سیامک عبدالمهی^۱ | منصور نصیری^۲

^۱ (نویسنده مسئول)، دکتری فلسفه از دانشگاه تهران و پژوهشگر در دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. رایانامه: abdollahi@ut.ac.ir

^۲ دانشیار گروه فلسفه، پردیس فارابی، دانشگاه تهران، ایران. رایانامه: nasirimansour@ut.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نظریات فلسفه ذهن در نسبت پاسخ به مسئله ذهن، به وهم‌انگاری و غیروهم‌انگاری تقسیم می‌شوند؛ وهم‌انگاری در مورد مسئله ذهن قائل به وهمی بودن هر آن چیزی است که نفس خوانده می‌شود و به لحاظ مسئله مورد بررسی با وهم‌انگاری اراده آزاد و وهم‌انگاری آگاهی متفاوت است؛ اما به لحاظ این که از فیزیکیسم بهره می‌برند، با هم اشتراک دارند. نگارندگان تقریر اخیر از وهم‌انگاری را نزد نوروفیلسوفان و دنیل دنت استقراء کرده‌اند. مقاله حاضر به تبیین چیستی وهم‌انگاری نفس، یعنی تبیین دو دیدگاه مذکور در باب مسئله ذهن و نهایتاً مقایسه تطبیقی آن‌ها اختصاص دارد. برای این منظور از روش فیش‌برداری کتابخانه‌ای بهره برده‌ایم و به این نتیجه رسیدیم که اینهمانی ذهن-مغز که اساسی‌ترین مبنای فیزیکیستی وهم‌انگاری است تبعات فراوانی دارد؛ از جمله تبدیل شدن انسان به ماشین، یگانه انگاشتن انسان با سایر حیوانات و بروز برخی ایده‌های خاص در مورد ایده زامبی فلسفی. چنین وهم‌انگاری‌ای، نفس و آن چه بر آن بنا نهاده شده است (مانند هویت شخصی غیرمادی، تبیین غیرفیزیکی آگاهی، وجود اراده آزاد، اخلاق متافیزیکی و ...)، همه را توهمی می‌خواند و معتقد است برای این مفاهیم، تبیین‌های فیزیکیال به دست آمده یا به دست خواهد آمد. وجه اشتراک دو نظریه مذکور هم، در وهمی خواندن مفاهیم ذهنی و مخالفت با دوگانه‌انگاری براساس مبانی فیزیکیستی-فرگشتی، و وجه اختلاف آن‌ها در حذف‌انگاری است. ناگفته پیداست که هر نظریه‌ای از جمله وهم‌انگاری، قابل نقادی است؛ اما نگارندگان به دلیل رعایت حدود مقاله‌نویسی از آوردن آن‌ها معذوراند.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

کلیدواژه‌ها:

وهم‌انگاری، فیزیکیسم، دنیل دنت، پاتریشیا چرچلند، نوروفلسفه، مرکز ثقل روانی، مسئله ذهن

استناد: عبدالمهی، سیامک و نصیری، منصور. (۱۴۰۲). وهم‌انگاری و مسئله ذهن، پژوهش‌های فلسفی، ۱۱(۴۳)، ۳۶۴-۳۸۳.

<https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.51469.3202>

ناشر: دانشگاه تبریز.

© نویسندگان.

۱. بیان مسئله

فلاسفه همواره به بررسی ذهن علاقه‌مند بوده و مسائلی از این قبیل را مطرح کرده‌اند که ویژگی‌های ممیزه اذهان کدام است؟ و چگونه قادرند که جهان فیزیکی را دریابند؟ حالت‌های روانی را چگونه باید شناخت؟ ذهن چگونه با بدن مرتبط می‌شود؟ آیا حیث‌التفاتی، قابلیت تفسیر طبیعت‌گرایانه دارد یا خیر؟ ذهن و مغز چگونه ارتباطی دارند؟ پدیده‌های ذهنی چگونه هویت‌یابی می‌شوند؟ نفس، از ماده است و مربوط به بدن یا ماهیتی غیرمادی دارد و مربوط است به روح و روان آدمی؟^۱ سؤالات فوق را می‌توان در این دو پرسش خلاصه کرد: (A) ماهیت امور ذهنی چیست؟ و (B) چگونه ذهن با بدن مرتبط می‌شود؟ در این میان، تبیین ماهیت نفس، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چراکه در صورت مشخص شدن ماهیت نفس، سؤالات مربوط به امور ذهنی پاسخ می‌یابند و مسیر حل مسئله ذهن^۲ نیز مشخص می‌گردد. وهم‌انگاری^۳ نظریه‌ای است که در پاسخ به A، ماهیت امورذهنی را کاملاً مادی می‌داند؛ و هر امر غیرمادی‌ای را توهمی می‌خواند؛ و، بنابراین در پاسخ به B، با پذیرش اینهمانی ذهن-مغز^۴، رویکردهای غیرفیزیکالیستی به مسئله ذهن را از اساس غلط می‌خواند. بنابراین وهم‌انگار، به دسته خاصی از فیزیکالیست‌ها اطلاق می‌شود که معتقدند، نفس وجود ندارد و کسانی که به آن معتقدند، دچار نوعی توهم شده‌اند. (عبداللهی، نصیری و لگنهاوسن، ۱۳۹۵، ۳۶).

اصطلاح وهم‌انگاری که ظاهراً توسط سول اسمیلانسکی^۵ جعل شده (اسمیلانسکی، ۲۰۰۰). اولین بار برای وهمی خواندن اراده آزاد (کین، ۲۰۱۱، ۲۶) و بعداً برای وهمی خواندن آگاهی‌پدیداری^۶ به کار رفته است. تا توضیحی ارائه دهد که چرا انسان توهم می‌کند که دارای آگاهی است! (فرانکیش، ۲۰۱۶، ۱۱) آن چه ما در این مقاله پی می‌گیریم وهم‌انگاری نفس است که البته برای رعایت اختصار وهم‌انگاری خواهیم گفت و به لحاظ مسئله مورد بررسی با وهم‌انگاری اراده آزاد و وهم‌انگاری آگاهی متفاوت است؛ اما از این لحاظ از مبانی فلسفی یکسانی، یعنی فیزیکالیسم بهره می‌برند، با هم اشتراک دارند. نگارندگان توانستند دو نظریه نوروفلسفه و مرکز ثقل روایی را ذیل وهم‌انگاری دسته‌بندی کنند. برای آسان‌تر شدن ردیابی موضوع جدول اختصارات ذیل را به کار می‌بریم:

جدول الف: اختصارات

نام اصلی ←	اختصار	نام اصلی ←	اختصار	نام اصلی ←	اختصار
مرکز ثقل روایی	CNG	حذف‌انگاری	α	فیزیکالیسم	P
نوروفلسفه	NP	تحویل‌گرایی	β	اینهمانی ذهن-مغز	MBI
Dualism, Idealism, Psychology	DIS	وهم‌انگاری	I	مسئله ذهن	MP

^۱ در سراسر این مقاله، نگارندگان تفاوتی میان واژه نفس و واژه روح قائل نیستند.

^۲ در منابع جدید، مسئله ذهن-بدن (Mind-Body Problem) را مسئله ذهن (mind problem) می‌خوانند.

^۳ Illusionism

^۴ Mind-brain identity: این نظریه تحت عناوین دیگری همچون physicalism, type physicalism, reductive materialism, type identity theory و identity theory of mind هم شناخته می‌شود. برای مطالعه و نقد آن رک. (کشی، ۱۳۸۵؛ اسمارت، ۲۰۱۷؛ بدهام، ۱۹۷۶)

^۵ Saul Smilansky

^۶ Phenomenal consciousness

گفتنی است ارتباط تنگاتنگی میان علم تجربی امروزی که عمدتاً رهیافت‌های فرگشتی (تکاملی)^۱ دارد با وهم‌انگاری (I) وجود دارد؛ تا جایی که وهم‌انگاران با استفاده از آزمایشات عصب‌شناسی نشان می‌دهند که وجود یک نفس یا خود ثابت و مستمر توهمی بیش نیست. مثلاً در آزمایشاتی که بر روی بیماران صرعی انجام شد، رابطه میان نیم‌کره‌های چپ و راست مغز را قطع کردند تا در نتیجه شکل نگرفتن ارتباط میان دو نیم‌کره، پالس‌های الکتریکی که باعث تشنج می‌شدند، در مغز پخش نشوند. مشکل صرع، حل می‌شد، اما پدیده دیگری بروز می‌کرد که به نظر می‌رسید، این آدم دو تا خود دارد! بنابراین اولاً، آن خود یا نفس منسجم، چنان که می‌پنداشتیم، وجود ندارد؛ و ثانیاً اگر نفسی هم باشد، وجودش کاملاً وابسته به مغز است (عبداللهی و نصیری، ۱۳۹۵، ۱۱۰-۱۰۹). نتیجه چنین آزمایشاتی آغاز مسیری بود که نهایتاً به وهم‌انگاری خود، روح یا نفس انجامید.

علاوه بر این، تحولات امروزی در باب علم ذهن، برخی باورهای سنتی بشر از قبیل نفس، اراده آزاد و هویت شخصی (خود) را مورد خدشه قرار داده‌اند؛ اگر ذهن همان مغز است، چنان که I چنین تلقی‌ای دارد، پس اراده آزاد ما از کجا نشأت می‌گیرد و اگر ما بر اساس قوانین جبری فیزیکی عمل می‌کنیم، مسئولیت اخلاقی چه می‌شود؟ اگر مغز همان ذهن است و مغز جزئی از بدن است و بنابراین دائماً در حال تغییر است، پس هویت شخصی یا خود چگونه ثابت می‌ماند؟ این‌ها اهم موضوعات فلسفه ذهن هستند، که از قدیم مورد اختلاف بوده و هنوز نیز در معرفت‌شناسی جدید و فلسفه ذهن که I هم می‌تواند ذیل این عناوین طبقه‌بندی شود، محوریت دارند.^۲

۲. شرح و بسط

۲-۱. منشأ وهم‌انگاری

امروزه مسائل پیش گفته به طور واضح به عنوان زیر مجموعه فلسفه ذهن مورد بررسی قرار می‌گیرند، تقسیم‌بندی ذیل موضع فلاسفه ذهن در باب مسئله ذهن (MP) و وجود نفس را تا حدود زیادی پوشش می‌دهد:

الف- دوگانه‌انگاری

ب- یگانه‌انگاری^۳

دوگانه‌انگاری به طور کلی، نظریه‌ای است که وجود انسان را آمیزه‌ای از دو جوهر ذاتاً متفاوت و اصیل می‌داند، که یکی ماده (بدن) و دیگری غیرماده (نفس) است. این نظریه چهار پیش‌فرض اصلی دارد:

(۱) نفس وجود دارد.

(۲) نفس اصیل است.

(۳) بدن وجود دارد.

(۴) بدن اصیل است.

^۱ Eeveeloutinary فرگشت ترجمه بهتری است نسبت به تکامل؛ چون به لحاظ این که بار معنایی خاصی به ذهن متبادر نمی‌کند، علمی‌تر است.

^۲ برای اطلاع از دسته‌بندی‌های فلسفه ذهنی حاضر در باب MP رک. (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۵)

^۳ Monism

مطابق پیش فرض (۱) و (۳)، نفس و بدن، واقعیت دارند و توهمی نیستند و مطابق پیش فرض (۲) و (۴)، نفس و بدن، قابل تحویل به یکدیگر نیستند.

یگانه‌انگاری اما به دونوع کلی تقسیم می‌گردد؛ ب-۱، مکتبی که انسان را ماده محض می‌داند، یگانه‌انگاری مادی‌گرایانه، ماده‌گرایی یا فیزیکیالیسم (P) می‌نامیم و ب-۲، مکتبی که انسان را غیرماده محض می‌داند، یگانه‌انگاری ایده‌آلیستی می‌نامیم. بنابراین پیش فرض (۳) و (۴) را رد می‌کند.

از شرح و تبیین یگانه‌انگاری ایده‌آلیستی عبور می‌کنیم؛ چرا که تقابل اصلی در MP، میان دو نظریه دوگانه‌انگاری و P (یگانه‌انگاری مادی‌گرایانه) است. براساس P، همه امور جهان از طریق امور فیزیکی قابل توضیح و تبیین است و به چیزی بیش از فیزیک نیاز نداریم. براساس مطالعات نگارندگان تاکنون، فیزیکیالیست‌هایی را که در مورد مسائل فلسفه ذهن مذاقه کرده‌اند، در این پنج دسته می‌توان جای داد:

ب-۱-۱= α ، فیزیکیالیسم حذف‌انگار^۱، افرادی مانند پل ام. چرچلند، پاتریشیا اس. چرچلند، سوزان بلکمور و سم هریس در این دسته قرار می‌گیرند؛ این‌ها مروجان اصلی NP هستند که حذف‌انگار نیز خوانده می‌شوند.

ب-۱-۲= β ، فیزیکیالیسم تحویل‌گرا (فروکاهشی).

ب-۱-۳= γ ، فیزیکیالیسم غیرتحویل‌گرا^۲، مانند نسی مورفی.

ب-۱-۴= δ ، ابزارانگاری^۳ یا کارکردگرایی فیزیکیالیستی^۴، نظریه CNG دنیل دنت در این دسته قرار می‌گیرد.

ب-۱-۵، رفتارگرایی^۵.

حذف‌انگار (α) هیچگونه واقعیتی برای نفس و امور نفسانی قائل نیست (حذف نفس)؛ یعنی مفاهیم ذهنی، مابه‌ازایی در خارج ندارند و باید از زبان حذف شوند و واژگان علوم عصبی یا روان‌شناسی علمی جای آن‌ها را بگیرند. بنابراین پیش فرض (۱) و (۲) هر دو را رد می‌کند؛ اما ابزارانگاران و کارکردگرایان معتقدند که هرچند واژگان ذهنی تهی و بی‌معنا هستند، ولی استفاده از این واژگان، برای پیش‌بینی و تبیین رفتار انسان سودمند است. تفاوت تحویل‌گرایی (β) با دو دسته قبلی در آن است که در اینجا وجود نفس تأیید می‌شود (پذیرش پیش فرض ۱) و از بین پیش‌فرض‌های مذکور، تنها پیش فرض (۲) را رد می‌کند؛ و شباهتش هم به این است که تبیین نفس را تنها از طریق امور فیزیکی ممکن می‌داند و بنابراین آن‌را به فیزیک تحویل می‌برد. فیزیکیالیسم غیرتحویلی نیز چنان که مورفی آن‌را تبیین می‌کند، به نفس باور دارد، اما ماهیتی غیرمادی برای آن قائل نمی‌شود (مورفی، ۲۰۰۸). رفتارگرایان^۶ نیز، مفاهیم ذهنی را به

¹ Eliminative Physicalism or Eliminativism

² Non-Reductive Physicalism. (Nrp)

³ Instrumentalism

⁴ Physicalist Functionalism

^۵ برای اطلاع از تقسیم‌بندی کامل‌تری از فیزیکیالیسم رک. (لیکاف و جانسون، ۱۳۹۹)

⁶ Behaviorist

مفاهیم رفتاری تحویل می‌برند.^۱ بنابراین اصطلاح **I** به دو دسته α و δ اشاره دارد؛ چراکه هر دو، نفس را امری وهمی می‌خوانند، که اولی خواستار حذف آن است؛ ولی دومی استفاده از آن را سودمند می‌داند. و اگر پرسیده شود چرا **I** را با α متمایز کرده‌ایم، پاسخ آن اعم بودن **I** نسبت به α است.

اگر این‌ها نقاط افتراق نظریات فیزیکیالیستی باشد، اشتراک آن‌ها دریک چیز است؛ فیزیکیالیسم. یعنی این که از نظر قائلین به این نظریات، تمامی امور جهان، از جمله مسائل فلسفه ذهن، قابلیت تبیینی سراسر فیزیکی دارند و این تبیین نهایتاً به ماده می‌رسد؛ اما خود فیزیکیالیسم چیست؟ **P** ایده‌ای است که مطابق آن، همه امور جهان ما یا فیزیکی‌اند، یا قابل تحویل به امور فیزیکی هستند؛ و هیچ چیزی مافوق (بیش از) امور فیزیکی وجود ندارد. با این تقریر، **P** را می‌توان نوعی ماده‌گرایی رادیکال در نظر داشت (دوول، ۲۰۰۶، ۱). نهایتاً باید اذعان کرد که مبنای **I**، از یک طرف زیست‌شناسی فرگشتی (دنت، ۱۹۹۵)، علی‌الخصوص عصب‌شناسی است و از طرفی، به لحاظ فلسفی، بر **P** تکیه کامل دارد؛ بنابراین **I** از این مبانی علمی و فلسفی بهره شایانی می‌برد.

۲-۲. چه چیز وهمی است؟!

وهم‌انگاران معتقدند هرچند مسئله نفس (بخوانید روح)، خود، آگاهی، اراده‌ی آزاد، اخلاق متافیزیکی و ... از مسائل مهم تاریخ بشریت هستند، مادامی که تبیین غیرفیزیکیالیستی دارند، توهمی بیش نیستند. دلیل دنت در این باب معتقد است، نفس یا خود چیزی است که لازم است توضیحش داد، اما به آن صورت که فلان شیء مادی (یا حتی فلان فرآیند مغزی) هستی دارد، نفس هستی ندارد. مانند مرکز ثقل در فیزیک، نفس نیز نوعی انتزاع مفید است و دنت آن را مرکز ثقل روایی^۲ (CNG) می‌نامد. زبان ما برای نفس داستان می‌بافد، و به این ترتیب، ما باور می‌کنیم که علاوه بر بدن واحدمان، خودِ درونی واحدی هم هست، که آگاهی دارد، دارای نظر و رأی است و تصمیم می‌گیرد؛ اما در واقع، هیچ نوع خودِ درونی‌ای وجود ندارد، بلکه فقط فرآیندهای موازی چندگانه‌ای وجود دارند که منجر به توهمی مفید، بی‌ضرر و برساخته‌ای سودمند می‌شوند (دنت، ۱۹۹۲، ۱).

پاتریشیا اس. چرچلند از بزرگترین مدافعان **I**، و بنیان‌گذار NP معتقد است با توجه به این که علم عصب‌شناسی چگونگی فهم ما را از فرآیند یادگیری، تصمیم‌گیری، خود و فعالیت‌های اجتماعی تغییر داده است، پرسش‌های متداول فلسفی در باب ذهن و مرگ را به مسیر جدید هدایت نموده و از این طریق بر فلسفه تأثیر نهاده است. براساس نظریه وهم‌انگاری اراده آزاد، تنها یک توهم است؛ چراکه، اولاً، قوانین فیزیک، جبری‌اند و جایی برای اعمال اختیار انسانی نمی‌ماند؛ ثانیاً، آزمایشات علمی مختلف (مانند آزمایشات لیبیت و وگنر)، در جهت انکار اراده آزاد هستند (عبداللهی، ۱۳۹۵، ۴۸-۴۴، ۸۸، ۳۲۷-۳۱۱)؛ اما اخلاق، توهم نیست. اخلاق و ارزش اخلاقی، به ارزش‌های زندگی اجتماعی تحویل برده می‌شود و براساس قانون اهمیت - ارزش^۳ و به عنوان لازمه فرگشت زیستی-اجتماعی، تبیین می‌گردد. کاری که برای گروه، مهم است، با ارزش و اخلاقی قلمداد می‌گردد و کاری که به گروه آسیب بزند، غیراخلاقی خواهد بود

^۱ گفتنی است که با توجه مطالعات نگارندگان، فیلسوف فیزیکیالیست رفتارگرایی دیده نشد که با التفات به یافته‌های عصب‌شناسی، انسان و نفس او را مورد مذاقه قرار دهد؛ به همین دلیل در این مقاله که در بررسی نفس، التفات به یافته‌های عصب‌شناسی پیش‌شرط است، رفتارگرایی مورد بحث و بررسی نمی‌گیرد.

^۲ Center of Narrative Gravity (CNG)

^۳ care-value

(چرچلند، ۲۰۱۱، ۱۶-۱۳، ۲۶ و هریس، ۱۳۹۳، ۱۱۸-۱۱۷). یکی دیگر از این مسائل، **MP** است که چرچلند معتقد است از منظر علم عصب‌شناسی و نظریه اینهمانی ذهن - مغز (MBI)، می‌توانیم این مسئله را به ذهن - مغز تعبیر کنیم (عبدالهی، ۱۳۹۵، ۶۳).

۲-۳. وهم‌انگاری و مسئله ذهن

برای تبیین موضع فلاسفه نسبت مسئله **MP**، می‌توان سؤالاتی را مطرح نمود و فیلسوف بسته به این که به کدام یک از سؤالات ذیل پاسخ مثبت بدهد، موضعش نسبت به **I**، تا حدود زیادی مشخص می‌شود:

- I. آیا در باب **MP**، می‌توان معرفت پیشینی^۱ داشت؟ یعنی آیا می‌توان بدون استفاده از تحقیقات و داده‌های تجربی، مسئله مذکور را حل نمود؟ (رویکرد غیرفیزیکیالیستی)
- II. آیا داده‌های تجربی می‌توانند برای حل **MP** به کار رود؟
- III. آیا تنها راه پاسخ به **MP**، استفاده از داده‌های تجربی است؟ (رویکرد فیزیکیالیستی)

I به سؤال III، پاسخ مثبت می‌دهد و معتقد است برای حل **MP**، تنها راه، بهره‌گیری از داده‌های تجربی است و هیچ معرفت پیشینی‌ای در باب مسائل مذکور نمی‌توان داشت. بر اساس این نظریه، ذهن و تمام متعلقات آن، مانند آگاهی، حیث التفاتی، اراده آزاد و ... توهم خوانده می‌شوند. انسان چیزی بیش از اتم و مولکول نیست؛ نفس یک مفهوم غیرضروری است و تمامی استعدادهای آن، از طریق نظریه فرگشت و علوم تجربی‌ای مانند زیست‌شناسی قابل توضیح و تبیین است. این مهم‌ترین رکن نظریه **I** است (گری، ۲۰۱۰، ۶۳۸). بنابراین α در **MP** که منجر به **I** در باب آموزه نفس شده است، برآمده از این تفکر است که اولاً چیزی تحت عنوان مسئله ذهن-بدن، چگونگی وجود و نحوه ارتباط این دو نداریم و تنها یک مسئله وجود دارد و آن **MP** است؛ با این توضیح که ذهن=مغز است. ثانیاً روزی برای نفس و روح نیز تبیین علمی خواهیم یافت. نگارندگان این تقریر از **I** را نزد نوروفیلسوفان و دنیل دنت استقراء کرده‌اند؛ ادامه مقاله حاضر به تبیین این دو دیدگاه عمده‌تاً پیرامون **MP** اختصاص دارد. با این مقدمه، می‌رویم به سراغ α که یکی از قوی‌ترین دفاعیات از آن در **NP** متبلور شده است؛ آنجا که فلسفه می‌پرسد و عصب‌شناسی پاسخ می‌دهد.

۲-۴. نوروفلسفه؛ حذف‌انگاری معاصر

تا چندسال پیش، فیلسوفان چندان توجهی به دستاوردهای علم عصب‌شناسی نمی‌کردند، زیرا به‌وسیله مبانی کارکردگرایی مجاب شده بودند و نیازی نمی‌دیدند که خود را درگیر مفاهیم گاه پیچیده و جدید عصب‌شناسی کنند. آن‌ها عقیده داشتند که این سطح برنامه‌ریزی و اجرا ممکن است برای یک متخصص بالینی مهم تلقی شود، ولی بی‌ارتباط با نظریات مرتب با ذهن است (بلیس و لُمو، ۱۹۷۳، ۳۴۲-۳۳۸).

در ابتدای قرن بیست و یکم، اقبال به نزدیک کردن فلسفه و علوم اعصاب بیشتر شد؛ تا جایی که برای مفاهیم عصب‌شناسی در پاسخگویی به سؤالات سنتی فلسفه از اصطلاح **NP** استفاده می‌شود. با به کارگیری چنین معنایی، هدف **NP**، آشکار ساختن

¹ A Priori

ارتباطات عصبی در مفاهیم فلسفی مانند اراده آزاد، هویت فردی، آگاهی و... است و به همین دلیل نیز می‌توان آن را علوم اعصاب فلسفی^۱ نامید. ایده اصلی NP این است که برای فهم بهتر ماهیت ذهن، نیازمند درک ماهیت مغز هستیم.

نقطه عطفی که موجب علاقه فیلسوفان به حوزه عصب‌شناسی شد، انتشار کتاب *نوروفلسفه* در سال ۱۹۸۶، توسط پاتریشیا چرچلند (تاکنون - ۱۹۴۳) بود. یکی از ویژگی‌های بسیار برجسته نظریات موجود در NP، رد همه اشکال دوگانه‌نگاری و ایده‌آلیسم، و تأکید بر تحویل‌گرایی علمی^۲، یا دقیق‌تر بگوییم α است. پاتریشیا چرچلند از جمله افرادی است که اعتراضاتی را به جدایی کارکردی مغز و ذهن مطرح می‌کند. وی معتقد است، رد تحویل مفهوم آگاهی به سطح سیستم عصبی، نتیجه‌ای به دنبال ندارد. برای نمونه، سوالی در فلسفه ذهن مطرح می‌شود، مبنی بر این که آیا فرآیندهای شناختی، همان فرآیندهای مغز هستند؟ این سوال کاملاً مرتبط با سوالی است که در فلسفه علم مطرح می‌شود، مبنی بر این که آیا نظریه‌های روانشناختی قابل تحویل به نظریه‌های نوروفیزیولوژیکی هستند؟ (میرلو، نظری و اسدزاده، ۱۳۹۲، ۱۴۴-۱۴۳)

هرچند امروزه چرچلند، NP را به عنوان یک رشته مشخص و جداگانه مطرح نموده است، اما شاید بتوان خاستگاه NP را در تلاش‌های کواین مبنی بر سوق دادن فلسفه به سوی طبیعت‌گرایی و رد فلسفه اولی به شمار آورد، چنان که این مسئله در عبارت معروف وی مبنی بر این که «فیلسوف و دانشمند، هر دو در یک کشتی‌اند»، آشکار است (کواین، ۲۰۱۳، ۵).^۳ برای پیشرفت ارتباطات میان علم و فلسفه نخست می‌بایست مفهومی که از فلسفه در ذهن داریم را مشخص کنیم. اگر کسی فلسفه را دانشی می‌داند که مباحث آن با علوم تجربی بی‌ربط است، یعنی فلسفه را صرفاً معرفتی پیشینی (بخوانید غیرتجربی) می‌داند، نمی‌تواند به موفقیت NP امید داشته باشد. بسیاری فلاسفه نسبت به یافته‌های علمی، با دیده تردید می‌نگرند؛ حتی اگر افرادی مانند کواین، فیلسوف و دانشمند را در یک کشتی ببینند، باز هم افرادی از هر دو گروه هستند که معتقدند، فاصله زیادی میان فلسفه و علم تجربی، وجود دارد. شاید تنوع و تعدد نظریات علمی، مسبب این تردید از جانب فلاسفه بوده است؛ این که علم هر لحظه خود را در برابر یک نظریه جدید می‌بیند؛ زمانی زمین‌محوری و زمانی دیگر خورشیدمحوری؛ زمانی واکسن X تأثیر بیشتری بر سویه Y کرونا دارد و زمانی دیگر واکسن Z! هر چه هست، نگاه فلاسفه نسبت به تحقیقات علوم تجربی، شبهه‌ناک است.

برخلاف نگاه تعارض‌آمیز میان علم و فلسفه، برخی معتقدند یافته‌های جدید علمی، نیاز ما را به تأملات فلسفی افزایش می‌دهد. دانشمندان - هرچند گاه ناآگاهانه - به مباحث فلسفی می‌پردازند، ولی به خاطر ناآشنایی با مباحث فلسفی، غالباً فیلسوفان خوبی نیستند. بیشتر آن‌ها نمی‌دانند تئوری‌های آن‌ها اساساً چه مسائل متافیزیکی را به وجود می‌آورد چه لوازمی دارد و چه نتایجی به دنبال خواهد آورد (نیگل، ۱۹۸۷، ۵-۴).

NP یکی از شاخه‌های فلسفی جدیدی است که با رویکرد تعاملی، علم تجربی و فلسفه را در جهت حل تعارضات پیش‌گفته مرتبط می‌سازد و از یافته‌های علم عصب‌شناسی در پاسخ به پرسش‌های فلسفی استفاده می‌کند. برای مثال می‌پرسد عمل اخلاقی احسان به

^۱ Neuroscience of Philosophy

^۲ Scientific Reductionism

^۳ پیش‌گفتار (Foreword) همین کتاب کواین با عنوان واژه و ابژه (Word & Object, 2013) را پاتریشیا چرچلند نوشته است.

لحاظ عصب‌شناختی چگونه تعریف می‌شود؟ پایه عصبی شناخت و معرفت فردی و اجتماعی چیست؟ NP با چنین نگاهی وارد میدان فلسفه شده است. رویکرد فلسفی NP، فیزیکیالیسم حذف‌انگارانه (وهم‌انگارانه) است؛ چراکه باور دارد تنها امور فیزیکی وجود دارند و حل مسائل جاری در فلسفه ذهن و تبیین ماهیت نفس نیز تنها از طریق رویکردهای فیزیکیالیستی قابل دستیابی است. و رویکرد علمی آن فرگشتی، و کاملاً متأثر از یافته‌های علم عصب‌شناسی است (عبدالهی؛ نصیری و لگنه‌اوسن، ۱۳۹۵، ۳۷-۳۶)

۱-۴-۲. نوروفلسفه؛ مسئله ذهن و نفس وهمی

NP مبتنی بر سه اصل است:

- ۱- فرآیندهای ذهنی معلول فرآیندهای مغز هستند.
- ۲- گزاره‌هایی که درباره فرآیندهای ذهنی هستند، نباید در تضاد با دانش ما در باب مغز باشند.
- ۳- با مطالعه عملکرد مغز می‌توان درباره فرآیندهای ذهنی آموخت (چرچلند و چرچلند، ۲۰۰۲، ۹۰۷-۹۰۶)

خلاصه اصول سه‌گانه بالا آن است که مفاهیم ذهنی توهمی هستند و باید حذف و به امور مغزی تحویل شوند. از جمله شواهدی که NP به قصد اثبات α بدان دست می‌یازد، رویکرد تاریخ علم به مفاهیمی چون فلورزیستون و کالریک است. شیمیدان‌ها زمانی معتقد بودند که عامل اصلی احتراق و آتش گرفتن اجسام، فلورزیستون است و هر چه این ماده در اجسام بیشتر باشد، امکان احتراق بیشتر و هرچه این ماده کمتر باشد، امکان احتراق کمتر خواهد بود و در سنگ و فلز، از آنجا که فلورزیستونی وجود ندارد، احتراق هم رخ نمی‌دهد؛ اما از زمانی که لاوازیه، دانشمند فرانسوی قرن هجدهم اکسیژن را کشف کرد و مشخص شد که عامل احتراق نه فلورزیستون، بلکه اکسیژن است، مفهوم فلورزیستون مانند یک پندار و توهم از ادبیات علمی رخت بریست. کالریک نیز چنین سرنوشتی داشت. در گذشته دانشمندان معتقد بودند که علت گرما در اجسام، وجود کالریک است که از جسم گرم وارد جسم سردتر می‌شود؛ اما امروزه اثبات شده است که علت گرما، انرژی جنبشی اتم‌ها و مولکول‌های یک ماده است و کالریک توهمی بیش نبوده است. مثال‌های بسیار زیاد دیگری می‌توان از β برشمرد؛ تحویل ستاره‌ی صبح‌گاهی به ستاره شام‌گاهی (یونان باستان)، تحویل آب به موکولی با ترکیب شیمیایی H_2O و ... و هم‌انگاران (در اینجا حذف‌انگاران یا نوروفیلیسوفان)، معتقدند، مفاهیم ذهنی نیز سرنوشتی چون فلورزیستون، کالریک و ستاره-صبح‌گاهی دارند، و با پیشرفت‌هایی که در علوم مختلف از جمله عصب‌شناسی رخ خواهد داد، مفاهیم ذهنی به زودی تبیینی علمی و روشن پیدا خواهند کرد. نکته ظریفی که تفاوت میان α و β را با مثال‌های اخیر مشخص می‌کند این است که با رویکرد تحویلی هم از واژه آب می‌توان استفاده کرد و هم از H_2O ، ولی با رویکرد حذفی واژه آب می‌بایست حذف شود و جای خودش را به H_2O بدهد! یکی از نتایج حذف‌انگاری NP، رد همه اشکال دوگانه‌انگاری است. اغلب مخالفان دوگانه‌انگاری، تفاوت شدید دو جوهر نفس و بدن را مانع رابطه علی میان آن‌ها می‌دانند و نوروفیلیسوفان نیز چنین هستند. آنتونی کنی در این باب می‌گوید:

اگر اصول دکارتی را در نظر آوریم، درک این مطلب دشوار است که چگونه یک جوهر متفکر غیرممتد (نفس)، می‌تواند علت حرکت در یک جوهر غیرمتفکر ممتد (بدن) باشد و مشکل بتوان فهمید که چگونه یک جوهر غیرمتفکر ممتد، می‌تواند در یک جوهر متفکر غیرممتد، احساساتی را به وجود آورد. به نظر می‌رسد، ویژگی‌های

این دو نوع جوهر، آن‌ها را در آن چنان مقولات متفاوتی قرار می‌دهد که برای آن‌ها غیرممکن می‌شود تا با هم تعامل داشته باشند (کنی، ۱۹۶۸، ۲۲۴-۲۲۳)

چرچلند نیز معتقد است یک مسئله لاینحل که دوگانه‌انگاری جوهری با آن مواجه است، به ماهیت تعامل میان دو نوع اساساً متفاوت از جوهر مربوط می‌شود. نفس، علی‌الظاهر واجد هیچ یک از ویژگی‌های ماده نیست و به لحاظ مکانی امتداد نمی‌یابد، بنابراین این پرسش مطرح می‌شود که چگونه و در کجا این دو جوهر (یعنی نفس و بدن) با هم تعامل دارند؟ (چرچلند، ۱۹۸۶، ۳۱۸)^۱

پُل چرچلند نیز، ضمن ردّ نفس و دوگانه‌انگاری، می‌گوید (الف) اعتقاد به نفس به عنوان جوهری غیرمادی هیچ مسئله‌ای از مسائل مبتلابه بشر را حل نموده است و روانشناسی عامه^۲ هم که با پذیرش این نفس غیرمادی خود را به عنوان علمی که متکفل بررسی امور نفسانی است، معرفی می‌کند، در تبیین دقیق پدیده‌هایی چون خواب، حافظه و بیماری‌های روانی، ناتوان بوده است؛ آنچه چرچلند از آن، تحت عنوان فقر تبیینی روانشناسی عامه یاد می‌کند. درواقع از نظر وی، روانشناسی عامه تصویری عمیقاً بدوی و سردرگم از کنش‌های درونی ماست و کوچکترین کمکی به ما نمی‌کند تا در امور بسیار روزمره هم حتی اطلاعات جدیدی به دست بیاوریم. مثلاً از طریق آن بفهمیم که چرا می‌خوابیم، درحالی که نزدیک به ثلث عمرمان را در خوابیم. اگر بگوییم می‌خواهیم تا استراحت کنیم، اشتباه است؛ زیرا اگر کسی دائم هم استراحت کند، نیازش به خواب برطرف نمی‌شود (ب) از طرفی با این که حدود بیست قرن از ظهور روانشناسی عامه می‌گذرد، پیشرفت چندانی در این علم رخ نداده است و تاریخ علم نشان داده است، جای مناسب علوم عامه، زباله‌دان تاریخ است. از نظریات قدیمی عامه در باب ساختار و کنش سماوات (زمین‌محوری) گرفته تا نظریات عامه در باب سرشت آتش، گرما و حیات، امروزه تنها برای تنبّه تاریخی ما از این که یک نظریه تا چه میزان می‌تواند بر خطا باشد، به یادگار مانده‌اند و همان‌طور که ترمودینامیک عامه، شیمی عامه، زیست‌شناسی عامه، مکانیک عامه و علوم از این دست به فراموشی سپرده شده‌اند، روانشناسی عامه هم فراموش خواهد شد (چرچلند، ۱۳۸۶، ۸۴-۸۱)

NP، علاوه بر دوگانه‌انگاری و روانشناسی عامه، هر نوع ایده‌آلیسمی را مورد خدشه قرار می‌دهد (DIS³)، مخصوصاً ایده‌آلیسم خام را. بارکلی به درستی اشاره می‌کند که اگر کسی حقیقتاً به درستی ایده‌آلیسم اعتقاد داشته باشد و بخواهد عملی انجام دهد، راهی ندارد مگر آنکه عمل خود را غلط بی‌انگارد. از طرفی، مدارک و شواهد تجربی مختلف، به شدت از این دیدگاه پشتیبانی می‌کنند که علم تجربی می‌تواند ویژگی‌های روانی را از طریق امور فیزیکی (مانند سیستم عصبی)، با جزئیات کامل و نظام‌مند، توضیح دهد؛ حال آن که DIS، بدون دستیابی به هیچ نتیجه محصلی، همچنان لنگ در هوا مانده‌اند و نمی‌توانند تبیینی در مقابل پیشرفت‌های علم تجربی، مانند نظریه ذره‌ای (در فیزیک) و نظریه فرگشت (در زیست‌شناسی) ارائه دهند. مانند هر نظریه دیگری، ارزش DIS نیز باید از لحاظ

^۱ برای بررسی انتقاداتی که بر دوگانه‌انگاری وارد است، رک. (ذاکری، ۱۳۸۹)

^۲ Folk Psychology

^۳ مخفف DIS نشان دهنده سه مکتب Dualism, Idealism, Psychology Folk (روانشناسی عامه) است.

نتایج تبیین‌کننده و پیش‌بینی‌کننده مشخص و متمایز^۱ مورد سنجش قرار بگیرد. و از این منظر، DIS نمره خوبی کسب نمی‌کند؛ چراکه هیچ اثر و عمل تبیینی و پیش‌بینی‌کننده‌ای در علم یا زندگی عادی انسان‌ها نداشت‌اند (چرچلند و چرچلند، ۲۰۰۲، ۹۰۵).

NP ضمن رد DIS، بر α و I نفس تأکید می‌کند و معتقد است ذهن و مغز یک چیز هستند (MBI) انسان همواره براساس ساختار مغز خود، جهان را شناخته است، رنگ‌ها را تشخیص داده است، ابعاد اجسام را فهم کرده است و ... گویی نوعی مطابقت میان مغز و جهان برقرار است. به نظر می‌رسد کارکرد مغز و مدل‌های آن درباب جهان، دارای نوعی نقشه و الگو باشند. این نقشه‌ها غالباً از چهارچوبی علی و با درجات مختلفی از وفاداری (وفاداری به جهان خارج) و با جزئیات مختلف طرح می‌شوند. نقشه‌های مغز یک قورباغه، نسبت به نقشه‌های مغزی یک کلاغ، از ساختار علی کمتری برخوردار است؛ همچنین است در مورد نقشه مغز یک کودک در مقایسه با یک فرد بزرگسال، نقشه مغز یک فرد بی‌سواد در مقابل یک دانشمند و ... از نظر نوروفیلوسوف این میزان تطابق^۲ و قدرت پیش‌بینی^۳، نه از طریق خدای ادیان، بلکه از طریق فرگشت زیست‌شناختی قابل توضیح و تبیین است. این نقشه‌ها یک دلیل کلی و بیولوژیک دارند: بهتر کردن روش زندگی جانداران، به جهت موفقیت بیشتر برای بقا و تولیدمثل (که این در واقع چیزی جز، فرگشت نیست). بنابراین برای فهم جهان واقعی، باید ساختار و عملکرد مغز را شناخت و علمی که خواهد توانست در این مسیر ما را یاری رساند، NP است: فلسفه بپرسد، مسیر را مشخص کند، هدف‌گذاری کند، اما عصب‌شناسی پاسخ دهد و نتایج را بررسی کند. در مورد نفس و روح نیز باید از همین منظر وارد شد؛ فلسفه مسائلی را درباب روح و نفس بیان کند، اما این عصب‌شناسی است که باید این مسائل را تحلیل کند و بدان‌ها پاسخ دهد (چرچلند و چرچلند، ۲۰۰۲، ۹۰۸-۹۰۷).

آگاهی که از آن به عنوان پاشنه آشیل NP یاد می‌کنند، از نظر پاتریشیا و پُل چرچلند همانند دیگر مسائل علوم شناختی حل خواهد شد و همان‌طور که هوش، ادراک، حافظه و عواطف، به لحاظ علمی تبیین شده‌اند، تجربه آگاهانه نیز تبیین خواهد شد. از این منظر، نه رازی درکار است و نه مسئله سختی. این که بگوییم در مسئله آگاهی، علاوه بر آنچه عصب‌شناسی می‌گوید، هنوز هم چیزی تحت عنوان خود یا نفس می‌ماند، اشتباه است و غیرمادی خواندن آگاهی یا هر امر دیگری، تنها مضاعف کردن مسئله است. در حالی که می‌توان براساس قوانین فیزیک، همه چیز را توضیح داد، چه نیازی هست تا با غیرمادی خواندن برخی از امور، مسئله را سخت‌تر کنیم؟ در اینجا است که، NP نظریه توهمی بودن نفس غیرمادی را مطرح، و نفس و کیفیات غیرمادی تجربه آگاهانه را توهمی (و غیرواقعی) می‌خواند؛ آن‌چه در این مقاله وهم‌انگاری نفس خوانده شد (چرچلند، ۱۹۹۶، ۴۰۳-۴۰۲؛ بلک‌مور، ۱۳۸۷، ۷-۵).

۲-۴-۲. نتایج حذف‌انگاری نوروفلسفه

گفتیم NP، به اینهمانی ذهن و مغز معتقد است. یکی از نتایج چنین دیدگاهی، تبدیل شدن انسان به موجودی است که تفاوت چندانی با ماشین و آنچه تحت عنوان هوش مصنوعی در علوم شناختی مورد بررسی قرار می‌گیرد، ندارد. عدم تفاوت میان انسان با سایر حیوانات از دیگر نتایج MBI است (هوپر، ۱۳۷۶، ۶۴ و ۷۹). از طرفی بحث‌هایی که به لحاظ معرفت‌شناختی درباب یک زامبی فلسفی مطرح

¹ Distinct Explanatory and Predictive Results

² Coherence

³ Predictive Power

می‌شود، نیز قابل تأمل می‌باشد: اگر انسان حقیقتاً فاقد نفس یا روح باشد و خود بی‌معنا باشد، آیا می‌توانیم انسان را همانند یک زامبی بدانیم؟ موجودی که فاقد مغز، یا آن چیزی است که انسان را همان چیزی می‌کند که هست؛ اما بحث بدین‌جا ختم نمی‌شود و اندیشمندانی چون سم هریس معتقدند انسان یک عروسک بیوشیمیایی است و می‌تواند بر اساس عصب‌شناسی، فلسفه و عرفان شرقی، گونه‌ای اخلاق و معنویت کاملاً انسان‌گرایانه و فارغ از دین را بنا نهد که آن را معنویت فارغ از دین^۱ می‌نامد (هریس، ۲۰۱۴).

سوزان بلکومور معتقد است، با توجه به مشخص شدن تأثیر انواع داروها بر آگاهی و اینکه هوشیاری، وابسته به مغز است، جایی برای ایده استقلال ذهن یا نفس از مغز نمی‌ماند و بنابراین ایده وجود یک من غیرمادی که مستقل از امور مادی، امور مربوط به مرا تدبیر می‌کند، با اشکال مواجه می‌شود. از نظر او، توهمی دانستن نفس یا خود، نگرشی اساساً متفاوت نسبت به تجارب شخصی‌مان است؛ پذیرفتن این نکته که کسی نیست که دارنده تجارب روزمره باشد، یعنی این که بپذیریم که هر روز، هر لحظه که به من به خودم فکر می‌کنم، به چیزی جز یک برساخته موقت، فکر نمی‌کنم، و از این جهت باید من ابژکتیوی را که در تمام تجارب عمرم، ثابت و پیوسته حضور داشته است، کنار بگذارم. از نظر بلکومور هرچند چنین کاری دشوار است، اما با تمرین و ممارست، شدنی است (بلکومور، ۱۳۸۷، ۲۰-۱۷ و ۱۰۵-۱۰۳ و ۱۳۵).

از طرفی، NP دوگانه‌نگاری و ایده‌آلیسم را رد و بر α تأکید می‌کند؛ در این صورت باید پرسید، آیا نظریات مختلفی که در NP نقش دارند، از طریق علوم مرتبط با مغز خود را بروز می‌دهند؟ اگرچه NP اغلب با P و دستیابی به یگانگی علمی همراه است، اما این که چگونه می‌توان به این یگانگی دست یافت آشکار نیست! حذف‌انگاری مدنظر NP، تحویل بردن مفاهیم ذهنی به اصطلاحات علمی مغز و حذف آن مفاهیم است؛ اما، چگونه می‌توان فهمید که میزان وفاداری مغز به آن چه نمایش می‌دهد، چه قدر است؟ مثالی که معمولاً در این باره زده می‌شود، رنگ‌ها، بوها و صداها هستند. مولکول‌ها در جهان خارج هستند، اما بو مربوط است به نوع دریافت دستگاه بویایی من از این مولکول‌ها. بنابراین بو ارتباطی به این مولکول‌ها از آن جهت که مولکول‌هایی در جهان خارج هستند، ندارد. رنگ نیز ماحصل شناختی است که به نوع خاص دستگاه بینایی انسان، مربوط می‌شود و از نظر علم فیزیک، رنگ در جهان خارج موجود نیست، بلکه تنها طیف‌های مختلف از نور وجود دارد و این ذهن انسان است که آن‌ها را این چنین رنگی می‌فهمد. بنابراین، یکی از دغدغه‌های اصلی NP به نحوه فهم ما از رابطه بین مدل‌هایی که مغز از جهان دارد، با آن چه خود جهان است، بر می‌گردد (بایکل، مندیک و لندریث، ۲۰۱۰).

۵-۲. مرکز ثقل روایی

از نظر دنیل دنت، در مورد MP (یا مسئله وجود و کیفیت حالات ذهنی)، فقط دو راه واقع‌گرایی (پذیرش حالات ذهنی و نفس) و ضدواقع‌گرایی (ردّ حالات ذهنی و نفس) وجود ندارد؛ بلکه راه سومی هم هست که می‌توان آن را نیمه‌واقع‌گرایی دانست. دنت در مقاله‌اش با نام نفس، به عنوان مرکز ثقل روایی^۲ (CNG) می‌گوید، می‌توان نفس و حالات ذهنی را به لحاظ وجودشناختی، نظیر مراکز ثقل دانست. از این منظر، نفس را باید توضیح داد، اما نه به عنوان یک شیء مادی یا حتی یک فرآیند مغزی؛ بلکه نفس نیز، مانند مرکز

^۱ Spirituality Without Religion

^۲ The Self as a Center of Narrative Gravity (1992)

ثقل در فیزیک، نوعی انتزاع مفید است. زبان منشأ انتزاع و باور به نفس است، اما در واقع، هیچ نفسی وجود ندارد. بلکه فقط فرآیندهای موازی چندگانه‌ای وجود دارد که منجر به توهمی مفید و بی‌ضرر می‌شوند؛ برساخته‌ای سودمند. بنابراین CNG یک ابژه است، اما یک ابژه انتزاعی؛ یعنی مانند ابژه‌های فیزیکی نمی‌توان با آن برخورد کرد، اما انتزاعش، تصور وجودش، برای توضیح امور دیگر، می‌تواند مفید باشد. بنابراین نفس به لحاظ وجودی، ابژه محسوب نمی‌شود، ولی به لحاظ کارکرد معرفتی‌ای که دارد، ابژه تلقی می‌گردند. همان چیزی که هاینز رایشنباخ، اَبسِرکْتِم^۲ یا موجود انتزاعی می‌نامد، (آن هم انتزاعی محض) و از منظر دنت، اصطلاح تخیلی هم قابل استفاده است (دنت، ۱۹۹۲، ۱-۲).

برای مشخص شدن موضوع، مجدداً به مرکز ثقل در فیزیک توجه کنید. هر چند مرکز ثقل را در مقایسه با اتم، نمی‌توان واقعی تلقی کرد (چراکه جرم، رنگ یا هیچ خصوصیت فیزیکی دیگری ندارد)، اما وجود و حضورش با توجه به نقشی که در فیزیک نیوتنی دارد، به خوبی قابل تبیین است (دنت، ۱۹۹۲، ۱-۲). یک صندلی را در ذهن خود بیاورید. این صندلی یک مرکز ثقل دارد، مانند تمام اشیاء فیزیکی دیگر. اگر آن را به جلو هل دهید یا به عقب بکشید، براساس بر هم خوردن مرکز ثقل آن، می‌توان پیش‌بینی کرد، چه موقع و چگونه صندلی می‌افتد. در واقع کار مرکز ثقل همین است، پیش‌بینی وضعیت‌های ممکن یک شیء. همچنین مرکز ثقل، امکان تبیین علمی امور فیزیکی مختلف را فراهم می‌آورد؛ چرا لامپ از سقف نمی‌افتد؟ چون مرکز ثقل آن ثابت است و ...

دنت معتقد است نفس یا خود نیز این چنین است، به ما قدرت پیش‌بینانه زیادی در باب رفتارمان خواهد داد. نفس یک انتزاع مفید برای سخن گفتن از حال و احوال و تصمیمات و کلاً زندگی درونی شخص است. درست همان‌طور که مرکز ثقل یک مفهوم مفید فیزیکی، برای توصیف حرکات پیچیده اجسام است، نفس هم برای توصیف زندگی شخص، مفهومی به غایت مفید (هر چند نه ضروری) است؛ اما همان‌طور که خطاست، مثلاً در یک هواپیما به دنبال مرکز ثقل (به عنوان یک چیز عینی و فیزیکی علاوه بر پیچ‌ها و ورق‌ها و سیم‌ها و ...) باشیم، خطاست که تصور کنیم که پس نفسی وجود دارد که باید در مغز سکنا داشته باشد. این‌ها هر دو انتزاع‌های مفیدی برای توصیف کنش‌هایی پیچیده هستند؛ نه بیشتر و نه کمتر. دنت معتقد است، خطا از آنجا آغاز می‌شود که برای یک مفهوم انتزاعی، به دنبال مابه‌ازای عینی بگردیم. او نظریه CNG را یک نظریه پدیدارشناسانه می‌داند و نام علم روح^۳ بر آن، می‌نهد. علمی که مطابق آن، نباید نفس (یا خود) را مانند آدم‌ریزه‌ای بدانیم، که در در پستوی مجسمه مخفی شده و سررشته همه امور را در دست دارد (رد نظریه تماشاخانه دکارتی)، بلکه نفس، تنها یک انتزاع مفید است، و نه بیشتر (دنت، ۱۹۹۲، ۲-۳)

۱-۵-۲. نتایج نظریه مرکز ثقل روایی

اکنون، برویم سراغ آزمایش فلسفی ماشین سفر به راه دور که مطابق آن، می‌توان یک کپی از هر کسی (با لحاظ کردن شرایط آزمایش) ایجاد گردد. اگر از دنت بخواهیم با استفاده از نظریه CNG، نتیجه آزمایش را بیان کند، قطعاً از نظر او هر یک از کپی‌های من، می‌تواند به قدر هر کپی دیگری، خود را من بداند؛ چراکه براساس نظر وی، موجودی که مولکول‌های بدن، مغز و حافظه شما را به ارث

¹ Abstract Object

² Abstractum

³ Soul-Science

برده باشد، خودِ خود شماسست. هیچ چیزی اضافه بر این بدن مادی وجود ندارد و خود یا نفس تنها یک تخیل، توهم، انتزاع یا یک فرض مفید، برای توضیح برخی از خصوصیات انسان است.

اما سؤال دیگری که در مورد نظریه CNG مطرح می‌گردد آن است که، چه زمانی می‌توان از این نظریه، استفاده کرد و این نظریه، در مورد چه موجودی کاربرد دارد؟ دنت معتقد است، CNG، تنها برای پیش‌بینی رفتار یک عامل عقلانی^۱، یعنی موجودی که رفتارش براساس الگوی میل - باور^۲ (یا الگوی التفاتی) است، کاربرد دارد. او این موجود را دستگاه التفاتی و موضع او را موضع التفاتی^۳ می‌نامد (پوراسماعیل، ۱۳۹۳، ۶۴).

هرچند این نظریه از نگاه دنت، مسیری است که می‌تواند موقعیت ما را نسبت به باور به وجود نفس (یا عدم آن)، مشخص کند، اما از آن جا که میزان خطا در موضع التفاتی بالاست، در صورت امکان استفاده از مواضع دیگر (یعنی موضع طراحانه و موضع فیزیکی)، از موضع التفاتی استفاده نمی‌شود؛ زیرا درصد خطای پیش‌بینی در آن‌ها صفر (در موضع فیزیکی) و یا نزدیک به صفر است (در موضع طراحی). مثلاً برای پیش‌بینی رفتار سببی که از درخت افتاده است، و پیش‌بینی رفتار ساعت یا رایانه، از موضع التفاتی استفاده نمی‌کنیم؛ چرا که در آن‌ها الگوی میل - باور وجود ندارد و از این جهت می‌توان از طریق مواضع دیگر، با درصد خطای بسیار پایین‌تر، رفتار ابژه‌های فوق را پیش‌بینی کرد. بنابراین کارکرد حقیقی نظریه CNG، در جایی است که الگوی میل - باور در میان باشد و به همین دلیل، از مواضع فیزیکی و طراحانه نتوان استفاده کرد^۴، و همین‌طور، اتخاذ این نظریه (و استفاده از موضع التفاتی)، قدرت پیش‌بینانه جدیدی، در مورد ابژه مورد بررسی، به ما بدهد. برای مثال، در مورد میز، با لحاظ این باور که در کلاس است و میل دارد در کلاس بماند، می‌توان پیش‌بینی کرد که در کلاس باقی خواهد ماند، اما این کار هیچ قدرت پیش‌بینانه جدیدی که قبلاً نداشته باشیم را به ما نداده است و از این جهت، استفاده از نظریه مذکور، بی‌مورد است (پوراسماعیل، ۱۳۹۳، ۶۶-۶۴).

موضع التفاتی الگویی واقعی است که براساس آن می‌توان رفتار و اعمال عوامل عقلانی مانند انسان را پیش‌بینی کرد. علاوه بر این، وی برخلاف پُل چرچلند که روانشناسی عامیانه را حذف می‌کند و معتقد است باید به علوم دیگری همچون عصب‌شناسی تحویل برده شود، می‌گوید روانشناسی عامیانه همچون یک مرکز ثقل سودمند است، که الگوی ساده و کارآمدی برای پیش‌بینی رفتار انسان در اختیار می‌گذارد (دنت، ۱۹۹۱، ۲۹).

بنابراین براساس دیدگاه دنت، هرچند نفس (یا خود)، به عنوان مرکز ثقل، یک ایده تخیلی است، اما به اندازه هر ایده واقعی‌ای می‌تواند، تبیین‌گر و پیش‌بینی‌کننده باشد. برای روشن شدن این موضوع به این مثال دقت بفرمایید. اگر از شما پرسیده شود که، آیا شرلوک هولمز (که شخصیتی تخیلی است)، روی کتف چپش یک خال داشته است، احتمالاً نمی‌توانید پاسخی بدهید. حال بیایید در مورد یک شخص واقعی همین سؤال را بپرسیم: آیا آرتور کانن دوئل (نویسنده و خالق شخصیت هولمز)، روی کتف چپش یک خال داشته است؟ باز هم نمی‌توانید پاسخ دهید. گویی واقعی بودن یا تخیلی بودن مورد سؤال، در مورد برخی مسائل، موضعیت ندارد و

^۱ rational agent

^۲ believe-desire.

^۳ intentional stance or intentional strategy

^۴ برای مطالعه مفصل‌تر در باب مواضع فیزیکی و طراحانه از منظر دنت، رک. (پوراسماعیلی، ۱۳۹۳).

راهگشا نیست. حال اجازه دهید یک تمثیل فرضی را در نظر آوریم. فرض کنید، عده‌ای نابغه براساس هوش مصنوعی، ماشین داستان-نویسی‌ای ساخته‌اند که خودش می‌تواند داستان بنویسد و شخصیت‌های تخیلی و فرضی خلق کند. این دانشمندان دکمه ماشین را روشن می‌کنند و ماشین پس از چند ثانیه بارگیری، می‌گوید مرا گیلبرت صدا کنید! گیلبرت تخیلی، البته که خودی دارد، اما خالق او، یعنی ماشین داستان‌نویس، هیچ خودی ندارد. هرچند آن نوابغ ماشین را ساخته‌اند، اما آنها گیلبرت را که نساخته‌اند. این را چگونه می‌توان توضیح داد، خالقی که خود یا شخصیتی ندارد، موجودی خلق می‌کند که دارای شخصیت است!

اگر من به کتابخانه‌ای بروم و کتابی که داستان گیلبرت است را در دست بگیرم، از کجا می‌توانم تشخیص بدهم که نویسنده این کتاب یک انسان عاقل بوده است یا یک ماشین؟ براساس نظریه CNG، این‌ها اهمیت ندارند، بلکه آنچه اهمیت دارد آن است که با فرض انسان بودن چه نتایجی به دست می‌آید، یعنی چه تفسیر و روایتی نصیب ما می‌شود و با فرض ماشین بودن، چه عوایدی خواهیم داشت؟ از این منظر، چون فرض وجود مفاهیم ذهنی مانند نفس، و علمی مانند روانشناسی عامه، قدرت تبیینی و پیش‌بینی، بالایی به ما می‌دهد، بنابراین فرض وجود آن‌ها، بر فرض نبودشان اولویت دارد. هرچند که باید دقت داشته باشیم که نفس هیچ حظی از واقع ندارد و تنها یک ابژه انتزاعی است، و علی‌رغم پیشرفت تحقیقات بر روی مغز، نمی‌توانیم منتظر روزی باشیم که مکان نفس را در ذهن پیدا کنیم و فریادی ارشمیدسی برآوریم و بگوییم: یافتیم! روح من در آنجاست، نزدیک آن سلول در میانه هیپوکامپ.

۳. جمع‌بندی: مقایسه تطبیقی نوروفلسفه و مرکز ثقل روایی

همان‌طور که آمد، وهم‌انگاری (I) را دو نظریه کلان یافتیم؛ یکم نوروفلسفه (NP)؛ دوم مرکز ثقل روایی دنت (CNG). برای مقایسه تطبیقی این دو نظریه باید بگوییم که شباهت هر دو علاوه بر موارد سه‌گانه بالا در این است که مفاهیم ذهنی را وهمی می‌خوانند، با مبانی فیزیکالیستی-فرگشتی، مخالف سرسختِ دوگانه‌انگاری‌اند، و معتقدند نفس و روح روزی تبیینی کاملاً مادی پیدا خواهد کرد؛ اما تفاوت NP با CNG در آن است که اولی قائل به حذف نفس و دیگر مفاهیم ذهنی است؛ اما دومی نفس را انتزاعی مفید برای درک و تبیین بهتر انسان، از جمله تجربه‌ی آگاهانه می‌داند. بنابراین NP ابژه بودن نفس را هم به لحاظ وجودشناختی و هم معرفت‌شناختی رد می‌کند؛ اما کارکرد معرفتی نفس، علی‌رغم رد وجودشناختی آن در CNG، آن‌را به ابسترکتم یا ابژه‌ای انتزاعی مفیدی همانند مرکز ثقل تبدیل می‌کند؛ و امکان روایت‌گری ما از خودمان، رفتارمان، حالات‌مان و ... را توسعه می‌دهد. بنابراین برخلاف نوروفیلسوفان که روانشناسی عامیانه را حذف می‌کنند، دنت روانشناسی عامیانه را همچون یک مرکز ثقل سودمند است، که الگوی ساده و کارآمدی برای پیش‌بینی رفتار انسان در اختیار می‌گذارد. بر این اساس، برخلاف فلاسفه مذکور، دنت را نمی‌توان یک α به حساب آورد. همچنین دنت حل کامل و زود هنگام مسائلی از جنس MP و مسئله آگاهی را بعید می‌داند؛ اما پاتریشیا و پل چرچلند و سم هریس معتقدند، عمده مسائل مربوط به ذهن، با تحویل کامل آن‌ها به علم، حل شده است و یا همانند مسئله آگاهی حل خواهند شد و هیچ راز و مسئله سختی در کار نیست.

با وجود این اختلافات، نظر وهم‌انگاران، شباهت بنیادینی با هم دارد و این مربوط است به هم‌سخنی آن‌ها با هیوم در مورد نفس و هویت شخصی؛ چنان‌که ایشان در رساله‌اش بیان می‌داشت که در ارتباط با انسان، هیچ خودی، هیچ نفسی و هیچ شخصیتی پایدار و

لایتغیر غیرمادی‌ای وجود ندارد. من خودم را بدون ادراکاتی نظیر سردی و گرمی، عشق و نفرت، درد و لذت، نمی‌توانم تصور کنم. درواقع من چیزی جز این ادراکات نیستم و نمی‌توانم تصویری از خودم بدون این ادراکات داشته باشم (هیوم، ۱۹۸۶، ۱۳۴). چنین تلقیاتی از نفس، شالوده دیدگاه I است و از این جهت، اختلافی میان فلاسفه مذکور، وجود ندارد.

۴. نتیجه‌گیری

در مورد مسئله ذهن (MP)، به طور کلی با دو دیدگاه مواجهیم؛ یکم، دیدگاه فیزیکالیستی یا بسته که برای همه امور، تبیینی فیزیکی (مادی) در دسترس دارد یا مدعی است که می‌تواند در آینده چنان تبیینی ارائه نماید. مفاهیم ذهنی از جمله، تجربه آگاهانه، نفس و ... را نیز چیزی بیش از امور فیزیکی (مادی) نمی‌داند و مدعی است که می‌تواند آن را از طریق ماده توضیح دهد و تبیین نماید. دوم، دیدگاه غیر فیزیکالیستی یا باز که معتقد است یک مجموعه پیچیده (مانند انسان)، چیزی بیش از امور فیزیکی در خود دارد؛ چیزی که نیاز است برای تبیین حالات ذهنی‌ای چون تجربه آگاهانه، وجود داشته باشد. فلاسفه I، به دیدگاه بسته، باور دارند و از این جهت علم تجربی و قوانین فیزیک را برای فهم، هر چیزی، کافی و بسنده می‌دانند. اساسی‌ترین اصول علمی-فلسفی وهم‌انگاری (II) دو مورد است:

BI - به لحاظ فلسفی: فیزیکالیسم (P)؛ که مشخصاً در مسئله ذهن (MP) خودش را به صورت اینهمانی ذهن-مغز (MBI) و تحویل‌گرایی (β) نشان می‌دهد.

BII - به لحاظ علمی: فرگشت؛ که مشخصاً در مسئله ذهن (MP) خودش را به صورت زیست‌شناسی فرگشتی، علی‌الخصوص عصب‌شناسی نشان می‌دهد.

در یک جمع‌بندی نهایی، می‌توان نتایج اصلی نظریه وهم‌انگاری نفس را بدین قرار ذکر کرد:

CI - هیچ‌گونه محتویات غیرمادی‌ای در کار نیست (حتی در تجارب آگاهانه انسانی).

CII - هیچ نفس پایدار و خود دائمی‌ای وجود ندارد.

CIII - براساس CII، بسیاری از مسائل بفرنج فلسفی حل خواهند شد. مثلاً از آن جا که، تفاوت میان پدیده‌های مادی و غیرمادی، برداشته می‌شود، مسئله ذهن-بدن به MP، و نهایتاً به مسئله مغز منحل می‌گردد (چون ذهن=مغز است)، و بنابراین هیچ مسئله سختی هم باقی نخواهد ماند.

جدول ب. مقایسه تطبیقی نوروفلسفه با مرکز ثقل روایی

توضیحات	شباهت یا تفاوت	مرکز ثقل روایی (CNG)	نوروفلسفه (NP)	گزاره
خودش را به صورت MBI و β نشان می‌دهد.	شباهت	✓	✓	فیزیکالیسم (BI و P)
خودش را به صورت زیست‌شناسی فرگشتی، علی‌الخصوص عصب‌شناسی نشان می‌دهد.	شباهت	✓	✓	فرگشت (E و BII)
	شباهت	✓	✓	تحویل‌گرایی (β)
CNG ← مفاهیم ذهنی = ابسترکتم	تفاوت	X	✓	حذف‌انگاری (α)
مفاهیم ذهنی مانند خود (هویت شخصی)، اراده آزاد و ... توهم هستند.	شباهت	✓	✓	وهم‌انگاری نفس
MBI ← مسئله ذهن-بدن = MP = مسئله مغز	شباهت	همان مسئله مغز است.	همان مسئله مغز است.	مسئله ذهن (MP)
	تفاوت	حل می‌شود؛ ولی نه به زودی.	به زودی حل می‌شود.	مسئله آگاهی
	شباهت	✓	✓	رد دوگانه‌انگاری
	شباهت	✓	✓	رد ایده‌آلیسم
	تفاوت	X	✓	رد روانشناسی عامه

هر چند نگارندگان مقاله به دلیل حفظ استانداردهای مقاله‌نویسی معذور از آوردن نقدها و ردیه‌ها بر وهم‌انگاری هستند^۱، اما به نظر می‌رسد برای یک نقد جدی، باید به نقاط ضعف و قوت این نظریه توجه کافی داشته باشیم. شاید نقطه قوت نظریه وهم‌انگاری را بتوان در دو عامل سادگی و قدرت تبیینی دانست و نقطه ضعف این نظریه را، عدم تبیین تجربه آگاهانه یا همان مسئله سخت آگاهی خواند که دیوید چالمرز پیشروی مباحث مربوط به آن است (چالمرز، ۱۹۹۵).

References

- Abdollahi, S. (2016). Criticizing Challenges of Neuroscience to the Mind. *PhD Thesis at University of Tehran, Farabi Campus, Department of Philosophy*, Under Supervision of Dr. Mansour Nasiri and Prof. Muhammad Legenhausen. (in Persian)
- Abdollahi, S. & Nasiri, M. (2016). Criticizing John Hick's Point of View on Religious Experience and Neuroscience. *Zehn*, 17(65), 95-120. (in Persian)
- Abdollahi, S.; Nasiri, M. & Legenhausen, M. (2017). Criticizing Neurophilosophy on the Problem of Consciousness. *Journal of Hikmat-e-Islami*, 3(4), 33-68. (in Persian)
- Blackmore, S. J. (2008). *Consciousness: a very short introduction*, Translated by R. Rezayi, Farhange Moaser. (in Persian)

^۱ برای آگاهی از برخی انتقادات بر وهم‌انگاری، نوروفلسفه و آراء دنت، رک. (عبدالهی؛ نصیری و لگنهاوسن، ۱۳۹۵؛ چالمرز، ۲۰۲۰؛ کامر، ۲۰۱۸؛ ولف، ۲۰۱۴؛ والش، ۲۰۱۸؛ یو و فولر، ۱۹۸۶). همچنین برای مطالعه بیشتر در مورد امکان رویکردی غیرتحویل‌گرایانه به نوروفلسفه، رک. (کلار، ۲۰۲۱).

- Chalmers, D. (1995). Facing Up to the Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2(3), 200-219.
- Churchland, P. (1986). *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain*, The MIT Press.
- Churchland, P. (1996). The Hornswoggle Problem. *Journal of Consciousness Studies*, 3(5-6), 402-408.
- Churchland, P. (2011). *Braintrust*. Princeton University Press.
- Churchland, P. & Churchland, P. (2002). Neural Worlds and Real Worlds, *Nature Reviews Neuroscience*, 3(11), 903-907.
- Churchland, P. (2007). *Matter and consciousness: A contemporary introduction to the philosophy of mind*, Translated by A. Gholami. Markaz. (in Persian)
- Dennett, D. (1992). The Self as a Center of Narrative Gravity. In F. Kessel, P. Cole, & D. Johnson, *Self and Consciousness*. Erlbaum.
- Dennett, D. (1995). *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*, Simon & Schuster.
- Dowell, J.L. (2006). Formulating Physicalism. *Philosophical Studies*, 131(1), 1-23.
- Frankish, K. (2016). Illusionism as a Theory of Consciousness, *Journal of Consciousness Studies*, 23(11-12), pp. 11-39.
- Gray, A. J. (2010). Whatever happened to the soul? Some theological implications of neuroscience. *Mental Health, Religion & Culture*, 13, 637-648.
- Harris, S. (2014). *Waking Up: A Guide to Spirituality Without Religion*. Simon & Schuster.
- Hume, D. (1896). *A Treatise of Human Nature*. Clarendon Press.
- Hooper, J. (1997). The Three-Pound Universe, Translated by E. Yazdi. Ghalam. (in Persian)
- Kane, R. (2011). Introduction: The Contours of Contemporary Free-Will Debates, in Kane, Robert (ed.). *The Oxford Handbook of Free Will*. *Oxford Handbooks in Philosophy* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Kenny, A. (1968). *Descartes: A Study of His Philosophy*. St. Augustine's Press.
- Mirlo, M. M.; Nazari, M. A. & Asadzadeh, S. (2013). Neurophilosophy since the Beginning until Now. *Journal of Philosophical Investigations*, 7(12), 1-158. (in Persian)
- Murphy, N. (2008). *Is 'Nonreductive Physicalism' an Oxymoron?* American Philosophical Association, Philadelphia.
- Nagel, T. (1987). *What does it all mean? a very short introduction to philosophy*, Oxford University Press.
- Pouresmayil, Y. (2014). *Eliminativism in Philosophy of Mind*. Islamic Sciences and Culture Academy. (in Persian)
- Smilansky, S. (2000). *Free Will and Illusion*. Oxford University Press.